

EN FORPLIGTENDE STRAF

JULIE LAURSEN

Det er igen det der med, at jeg snakker om, at det skulle være et samarbejde. Jeg forstår forvaring som, at *man laver en kontrakt mellem mig og staten*, i det her tilfælde fængslet, om at vi skal finde en løsning, så det her aldrig nogensinde sker igen. Det skal *ske i samarbejde* med, at man [Danmarks fængsler] skal tilbyde nogle behandlinger, og dem skulle jeg så meget gerne tage imod. Det gør man bare ikke (Noah, min kursivering).

Noah¹ afsoner en tidsubestemt forvaringsdom for alvorlige seksuallovbrud. Jeg interviewede ham i forbindelse med mit forskningsprojekt om at blive idømt forvaring i retten og afsoner forvaring i fængsel. På trods af sin problemfrie afsoning og gradvise progression følte Noah sig stadig meget langt fra en meningsfuld form for frihed. På trods af en barndom med mange svigt, også fra offentlige myndigheder, nærede Noah stadig tillid til den danske stat, før han blev idømt sin forvaringsdom, og han fortalte, hvordan han var trådt relativt optimistisk ind i forvaringen, fordi han havde et håb om behandling og hjælp. Noahs forståelse af forvaring som en kontrakt mellem ham og den danske stat overraskede mig alligevel – hvordan kunne det give mening for en forvaringsdømt at beskrive en af statens ultimative former for straf som en kontrakt? Og hvordan kan denne måde at forstå forvaring på åbne for diskussioner af straf som en forpligtelse? Hvem er forpligtet af straf og på hvilke måder? Og hvad er de forpligtet til?

Mit ærinde med artiklen er at bruge forvaringsdomme som eksempler på, hvilke 'kontrakter' der findes mellem samfundet og de mennesker, som har brudt samfundets love og regler. Omdrejningspunktet for min artikel er forståelsen af forvaring som en metaforisk kontrakt mellem staten og den forvarede med særligt fokus på de forvaredes egne erfaringer og fortolkninger. Analysen kobler disse oplevelser til bredere antropologiske og straffefilosofiske spørgsmål, herunder hvad det fortæller os, at forvaring idømmes langt hyppigere i dag end for blot et

årti siden. Denne udvikling rejser centrale spørgsmål om statens begrundelser for at anvende tidsubestemte sanktioner og om, hvordan forvaring som institutionel praksis formes af – og samtidig former – samtidens straffepolitiske rationaler.

Artiklen analyserer to modstridende logikker inden for forvaring og straf mere generelt. Straf er ofte både i omtale og funktion understøttet af en gengældende logik, som indikerer, at når man har afsonet sin straf, så er man nulstillet metaforisk set (se fx Zaibert 2017). Indbygget i denne logik er, at det overhovedet kan lade sig gøre at nå til et punkt i tiden, hvor man er ude af sin gæld, har betalt nok og dermed er fritaget sin forpligtelse over for staten. Denne straffefilosofi legitimeres ved at være både bagud- og fremadskuende og ved at have bestemte målelige forpligtelser mellem stat og den straffede: Man udmåler straffen baseret på det lovbrud, der blev begået i fortiden, som forpligter i nutiden, førend relationen endelig afsluttes ved endt straf. I denne optik kan straf netop ses som en kontrakt, som involverer en eller flere forpligtelser fra begge parter side: Den straffede forpligter sig til at betale sin 'gæld' med sin frihed, tid eller penge, hvorefter staten forpligter sig til at ophøre gældsålet, når det er udtømt.

Artiklen fremanalyserer dog også en anden logik, som problematiserer forståelsen af straf som noget, der meningsfuldt kan udmåles. Idéer om straf tager nemlig også form som løfter eller forpligtelser, der rækker ind i fremtiden, og det indebærer et andet forhold mellem stat og straffede, der ikke på samme måde kan udmåles. Etnografiske studier af straffuldbyrkelse i fængsler viser os, at billedet er mere mudret end i straffefilosofien (se fx Levins 2023). Straf fortolkes af de straffede selv, hvorfor dens konsekvenser må forstås i praksis. Dette problematiserer en a priori eller ukritisk forståelse af straf som gæld og forpligtelse. Noahs metafor om straf som kontrakt etablerer den forvaringsdømte selv som en samarbejdende part, der har agens og indflydelse på straffens udmøntning. Og det er ligeledes dét, Noah kritiserer ovenfor: Hans handlerum – at være aktiv i behandlingstilbud for at tage ansvar for, at han ikke gentager kriminaliserede handlinger – er ikke muligt, for han ikke får tilbudt de ressourcer, som vil bidrage til, at han kan opfylde sin del af 'kontrakten'. Som artiklen viser, resulterer denne paradoksale situation i, at de forvarede bliver mere og mere optaget af uretfærdigheden i deres egen situation snarere end af uretfærdigheden i den situation, deres lovbrud har skabt for andre.

Artiklen indledes med en beskrivelse af, hvad forvaring er. Herpå følger en introduktion til det teoretiske begrebsapparat, som analysen hviler på, hvorefter jeg beskriver det metodiske grundlag for artiklen. Jeg diskuterer derefter idéen om forvaring som en kontraktlig forpligtelse gennem to analytiske spor. Først beskriver jeg, hvordan den første logik – straf som målestok – udspiller sig i praksis, herunder hvordan de forvarede selv opfatter deres straf og de forplig-

telser, som straffen indebærer. Dernæst beskriver jeg, hvordan den forpligtende kontrakt udspiller sig i praksis i fængslet, hvor personalet i udtalt grad tager sine forpligtelser til at tage vare på andre alvorligt, men balancerer to svært forenelige hensyn og logikker: det pønale hensyn (selve straffen) og det rehabiliterende hensyn. Slutteligt diskuterer jeg, hvordan de forvaredes forståelse af forpligtelser forskyder sig fra en følelse af at være forpligtet på at modtage straf og behandling – bl.a. for ofrenes skyld – til at føle sig svigtet af, hvad de ser som statens manglende villighed til at leve op til sine forpligtelser over for de forvarede selv.

Forvaring i en dansk kontekst

Forvaring gives kun i tilfælde, hvor lovbruddet har forårsaget alvorlig skade på andre (såsom drab, alvorlig vold, voldtægt og andre seksuallovbrud osv.), hvis tiltaltes karakteristika indebærer en risiko for, at vedkommende er farlig, og hvis en tidsbegrænset dom er utilstrækkelig til at beskytte andre menneskers liv, helbred eller frihed (Baumbach 2022; Engbo 2025). Straffelovens § 70 om forvaring angår personer, som er omfattet af § 69-kategorien i straffeloven, altså personer, som er egnet til straf, men på gerningstidspunktet karakteriseres ved psykiske sygdomme, karakterafvigelser som fx dyssoziale personlighedsforstyrrelser eller mentale handicap, hvilke afdækkes i en såkaldt mentalerklæring (Elholm 2022). Retslægerådet, som består af 12 lægefaglige eksperter og ca. 250 sagkyndige eksperter i specialområder beskikket af Justitsministeriet, vurderer sagen og giver derefter en anbefaling til domstolene, hvilken de næsten altid følger (Johansen og Laursen 2023).

Både internationale retsinstanser og forskning (Appleton et al. 2025; Crewe et al. 2023) peger på, at tidsubestemte straffe generelt er usædvanligt belastende – forvaring er ingen undtagelse. Forvaring er en tidsubestemt foranstaltning, som i perioden 2006-2014 blev idømt 32 personer – dvs. i gennemsnit lidt over 3 personer om året, mens der i perioden 2015-2023 var i alt 67 personer, som blev idømt forvaring – dvs. i gennemsnit lidt under 7,5 personer om året. I perioden 2020-2022 faldt 6 forvaringsdomme om året, og i 2023 og 2024 blev i alt 20 idømt forvaring (Justitsministeriet 2024), hvorimod hele 25 blev idømt forvaring i 2025. Samtidig er udstrækningen af forvaring blevet endog meget langvarig. Den gennemsnitlige anbringelsestid inden løsladelse i perioden 1984-1994 blev opgjort til 7 år og 10 måneder. Den gennemsnitlige anbringelsestid inden prøveudskrivning i perioden 2016/2017 til oktober 2023 var ca. 15 år og 2 måneder. Der er således også sket næsten en fordobling af den gennemsnitlige anbringelsestid (Justitsministeriet 2024, 13). Forvaringsdømte placeres for det

meste i et fængsel med speciale i psykiatrisk og psykologisk behandling (Rigsadvokaten 2004, 107). Mit feltarbejde foregik netop i et sådant fængsel, som jeg anonymiserer som Fængslet af hensyn til både ind- og ansatte. Fængslet tilbyder psykologisk og psykiatrisk behandling af forvaringsdømte (og andre indsatte) samt misbrugs-, kognitiv og kønsdriftsdæmpende behandling. Denne behandling er en afgørende præmis for, at den forvaringsdømte kan påbegynde et udslusningsforløb frem mod prøveudskrivning fra forvaring.

Det er en lang og potentielt livsvarig proces at fuldbyrde en forvaringsdom. Staten er dog ifølge straffelovens § 72 forpligtet til at sikre sig, at en forvaringsdom ikke opretholdes i længere tid og i videre omfang end nødvendigt (Laursen 2024). Når en forvaringsdømt har været anbragt i forvaring i tre år, skal fængslet årligt overveje, om der skal fremsættes anmodning om prøveudskrivning over for anklagemyndigheden. Fængslet er ligeledes forpligtet til at tage spørgsmålet om (ledsaget) udgang op til overvejelse, når en forvaringsdømt har været anbragt i forvaring i to år, men dette er en særlig sagsbehandlingsregel, som ikke siger meget om, hvornår personer i forvaring reelt begynder på et udgangsforløb. Det er en konkret og individuel vurdering og afhænger blandt andet af misbrugsvurderingen og hensynet til retshåndhævelsen, herunder karakteren af den pådømte kriminalitet. Prøveudskrivning forudsætter, at der er gennemført et langvarigt, problemfrit udslusningsforløb. Forvaringsdømte indleder deres progression mod gradvise flere frihedsgoder med enkeltstående ledsagede udgange, hvis antal og hyppighed langsomt forøges, og når det skønnes forsvarligt, kan der gives uledsaget udgang, først af nogle timers varighed og senere med overnatning. Slutstadiet for denne form for udgang indebærer ret til to døgn udgang for hver tre ugers periode (Rasmussen 2014).

Forvaring er naturligvis i den ekstreme ende af straffesystemets redskaber, men netop fordi disse sager er så exceptionelle, kan de synliggøre samfundets straffepolitiske idéer og idealer. Sammen med livstidsdommen markerer forvaring også grænserne for straf i en dansk kontekst: De er de alvorligste sanktioner, som staten kan idømme. Forvaring indbyder dermed til at stille spørgsmål som: Hvad er straffens formål, hvad ønsker de straffede selv, og hvad fortjener de, og hvilken gensidig forpligtelse er der mellem de straffende og de straffede (se Levins et al. 2021)? Jeg er interesseret i, hvordan den strafferetlige velfærdsstat på én og samme tid udelukker forvaringsdømte udadtil og omslutter dem indadtil, hvilket skaber en lomme (Laursen og Taxhjelm 2025), hvori statens fulde straffe- og rehabiliteringslogikker, ambitioner og forpligtelser bliver synlige. Analysen tager afsæt i spændingen mellem teorier om straf som forpligtende gæld ud fra *et straffepolitisk og straffefilosofisk perspektiv* og straf som forpligtende gæld som *internaliseret erfaring* fra den straffedes perspektiv.

Straf som gæld og forpligtelse

De nordiske straffesystemer baserer sig i høj grad på to logikker: en gengældende og en rehabiliterende logik, hvilke præger både systemets materielle strukturer og dets underliggende logikker (Gjording 2025; Leer-Salvesen 1991). Disse logikker betyder, at vores idéer om retfærdighed generelt er forankret i gældsmetaforer, herunder gældens forpligtende natur (Graeber 2011). Disse idéer sætter samtidig rammerne for, hvor faste eller flydende subjektpositionerne er som skyldnere og dem, der tilbagetales til, hvordan det defineres, hvad forpligtelsen egentlig ligger i, og hvem der har autoritet og indflydelse på denne proces. Retributivisterne, altså straffefilosoffer inden for gengældelseslogikken, betragter straf som en slags nulstilling, hvor den straffede bliver frataget det, som vedkommende skylder (se Zaibert 2017). Her er straffen udelukkende tilbageskuende, altså fokuseret på det, som allerede er sket, og ikke på, hvilken effekt straffen vil have på fremtiden. Idéen om proportionalitet – at der skal være et lige forhold mellem forbrydelsens alvorlighed og straffens hårdhed – er særlig vigtig i denne kontekst (Ryberg 2011). Hvis forbryderen tilbagebetaler sin gæld, kan han/hun genetablere sig som ligeværdig borger i samfundet, som samtidig bevarer den sociale orden og sammenhængskraft. På den vis bliver straf som gældsafdrag både en ret og en forpligtelse.

Der er dog visse problemer med idéen om straf som gældsafdrag. For det første er straffepolitikken bagudskuende og ikke optaget af, *hvordan* eller til *hvem* (Graeber 2011, 9) gælden bliver betalt, men udelukkende, *om* den bliver betalt. Det vil sige, at den straffedes afsoningsvilkår, behandling og resocialisering falder uden for ligningen, ligesom ofrenes opfattelse af straf og retfærdighed også forsvinder ud af synsfeltet. For det andet er straf som gæld ifølge Nussbaum (2016, 24) en slags magisk tænkning, fordi den straffede aldrig kan gøre det gjorte ugjort, uanset hvor længe vedkommende betaler af. Lysten og behovet for gengældelse hviler på idéen om, at det at gøre skade på lovbyderen kan lette offerets lidelser eller genetablere en tabt balance, på trods af at der ikke er et kausalt link mellem lovbyderens lidelse og offerets velbefindende.

Straffefilosoffen Anthony Duff (2001, 2020) stiller sig i modsætning til retributivisterne med sit normative ideal om, hvordan samfundets reaktioner på normbrydende handlinger bør være. Han argumenterer for, at reaktioner bør være civile praksisser, altså ikke som noget, der kræves af en 'anden', som skal betale en abstrakt gæld til et bureaukrati, men som en borger, der har skadet fællesskabet ved at begå sin(e) forbrydelse(r). Målet er for Duff, at de straffede hører det, som samfundet kommunikerer. På den vis udskilles den straffede heller ikke fra fællesskabet, men genbekræfter sin oprigtige anger og forpligtelse over for sig selv og fællesskabet. I denne model har den, der har udøvet skade,

en aktiv rolle over for den anden i eftermælet ud fra sin egen moral og relation til personen og fællesskabet. Straffen bliver dermed en moralsk kommunikation, som sender en vigtig besked om, at nok er fællesskabets regler og rammer blevet brudt af gerningen, men gerningspersonen er fortsat en del af dette fællesskab. Som analysen vil vise, begynder mange forvaringsdømte med et relativt klart løfte om at forpligte sig på at afsone deres straf og angre deres gerninger, men over tid øges deres mistillid til staten. Det betyder, at de trækker sig tilbage fra psykologisk/psykiatrisk behandling, undgår sociale fællesskaber og mister blik for lidelse, som ikke er deres egen.

Arbejdsdelingen mellem filosoffer, der kigger ind i fængslet, og antropologer, som kigger ud af fængslet, betyder, at straffefilosofien kommer til kort, når den møder den mudrede virkelighed på fængselsgangene. Mit empiriske materiale analyseres derfor ved hjælp af David Graebers (2011) arbejde om gældens historie. Graeber tager analytisk afsæt i gældens kraft og historie, både som moralsk benchmark (man skal betale, hvad man skylder) og som symbol på de forpligtelser, som vi har over for hinanden. Graeber rejser centrale spørgsmål som: Hvad sker der, når vores fornemmelse for moral og retfærdighed forankres i handelspræget retorik? Hvilken betydning har det, hvis vi reducerer vores idéer om moralske forpligtelser til idéer om gæld, og hvad sker der, når en gæld forvandles til en moralsk forpligtelse? Graeber påpeger, hvordan staten eller det lige så anonyme og allestedsnærværende samfund næsten altid er den oplagte kreditor, den, som vi skylder alting (Graeber 2011, 69). Staten eller samfundet har dermed også en implicit ret til at straffe os, hvis vi ikke kan eller vil betale vores gæld (Graeber 2011, 78), hvilket betyder, at staten eller samfundet får en stor, om end diffus betydning også i denne empiriske kontekst. De forvaringsdømte oplever nemlig, at deres gæld i form af forvaringens udstrækning rækker langt ud over retfærdighedens grænser, samtidig med at deres forpligtelser til ofre rækker langt ud over, hvad der meningsfuldt kan indfanges i straffesystemets gældslogik.

Jeg finder det oplagt at supplere Graebers begreber om gæld med Nils Christies (1977) kritik af det moderne straffesystem, herunder hans idé om konflikter som ejendom. Christie viste, hvordan straffesager omformer konflikten mellem to civile parter (offer og lovovertræder) til en konflikt mellem én civil part (lovovertræderen) og staten, hvorefter offeret nægtes ret til (meningsfuldt) at deltage i sagen (se også Asmussen et al. 2021). I denne argumentation bliver staten – ikke offeret – den anden part i en straffesag, hvoraf det følger, at det er samfundet, ikke offeret, der dømmer. Lovovertrædelser bliver dermed systemets 'ejendom', og sproget herom neutraliseres i rettens professionelle maskinrum, hvorefter offerets eller gerningspersonens egne idéer om retfærdighed falder

bort. Med andre ord er det samfundets idé om lov og orden og ikke offerets egen forestilling om retfærdighed, der bliver sagens kerne.

Ofre og lovbruddet/lovbruddene selv spiller også en overraskende diffus rolle i fængselssociologien, som indtil for nylig ikke i særlig høj grad har beskæftiget sig med dette aspekt af afsoningen i fængslernes hverdag og i afsoningens omdrejningspunkt, når der er tale om tidsbestemte straffe (men se Hulley 2025; Ievins 2023; Jarman 2025; Laursen og Mjåland 2025; Mjåland 2022; Mathiasen 2020; Schinkel 2014). Lovbruddet spiller dog en ganske stor rolle i forvaringsdømtes afsoning, både fordi lovbruddets art kan være med til at bestemme, hvilken retning behandlingen skal gå i (fx kønsdriftsdæmpende medicin i sager om alvorlige seksuallovbrud), og fordi proportionalitetshensynet er tungere, jo mere alvorlig et lovbrud er. Efter straffuldbyrdslovens § 46, stk. 1, nr. 3, må en udgangstilladelse ikke stride imod retshåndhævelsen. Sagt med andre ord, tager hensynet til retshåndhævelsen eller retsfølelsen, altså en generel idé om retfærdighed hos befolkningen, oftest afsæt i en noget for noget-bedømmelse: Et drab skal koste 16 års fængsel, hvorimod simpel vold har en mindre pris (Elholm 2021; Ryberg 2011). For eksempel henviser en nyere lov, som forbyder livstidsdømte og forvaringsdømte for drab en række rettigheder, til 'retsfølelsen' hele 22 gange (Justitsministeriet 2022). Også i den henseende bruges der ofte metaforer om priser og gæld, når store moralske spørgsmål er til diskussion (Graeber 2011). Retsfølelsen, som en fornemmelse af, hvad der er retfærdigt og rimeligt, og dermed også hvad der ikke er, er dog en diffus størrelse, og netop derfor er den svær at definere og argumentere imod.

Det er ikke så overraskende, at lovbruddets karakter fylder utrolig meget i forvaringssager for både systemet omkring de forvarede og de forvarede selv – de er dømt for alvorlig, personfaglig kriminalitet. Leer-Salvesen (1991) argumenterer for, at lovbrud med personofre ofte fører til skyldfølelse og anger hos gerningspersonen, mens korttidsafsonere og især gengangere ofte føler skyld over selve *adfærden* fremfor de individuelle lovbrud (Laursen 2023). De forvarede ankommer dermed ofte til Fængslet fulde af skyld, skam og løfter om forandring. Antropologen Angela Garcia er optaget af det moralske aspekt af løfter og beskriver, hvordan ”løftet [repræsenterer] en forpligtelse, som kan bekræftes, brydes eller opfyldes af uendelig mange grunde” (Garcia 2014, 52). Løftets forpligtende og skrøbelige natur åbner for en analyse af de mange måder, hvorpå de forvarede kredser om skyld, straf og forpligtelser over for deres offer/ofre. En forpligtelse i form af et løfte kan være en etnografisk ramme for at undersøge kompleksiteten i at leve op til sit løfte om at afsone sin straf og dermed leve op til sine etiske forpligtelser over for såvel ofre som samfund (Garcia 2014, 53). I fængselskonteksten kan løftet ses som en forpligtelse til at lade sig straffe og

måske endda angre fra de indsattes side, mens staten forpligter sig på at idømme og fuldbyrde straffen.

Metode

Artiklen er baseret på et forskningsprojekt, som analyserede forbindelserne mellem straffestatens bredere mål og funktioner og de daglige praksisser, oplevelser og interaktioner i fængslet. Det bestod af en undersøgelse af oplevelsen af at blive dømt på ubestemt tid af en domstol og af at afsone forvaring i fængslet. Datagrundlaget for projektet er todelt: Den ene del stammer fra feltarbejde, observationer og interviews i byretter, landsretter og Højesteret i perioden 2021-2023. Mine kollegaer og jeg har observeret 15 rets- og ankesager med forvaringspåstand og fire retssager om begæringer omhandlende afsoningen af en forvaringsdom. Vi har skrevet i alt knap 500 sider feltnoter til disse observationer samt foretaget interviews med retlige aktører såsom forsvarsadvokater, dommere og anklagere samt retspsykiatere, der forestår mentalerklæringer. Den anden del af datagrundlaget, som artiklen er baseret på, stammer fra feltarbejde og interviews i Fængslet og enkelte andre lokationer.²

Jeg påbegyndte feltarbejdet i Fængslet i sommeren 2021, hvor jeg lagde ud med deltagerobservation af dagligdagen i fængslet. Jeg deltog i gårdture, besøgte alle afdelinger og skolen, deltog i sociale arrangementer og opholdt mig på værksteder, hvor de indsatte arbejder. Jeg positionerede mig selv om forsker, hvilket var en accepteret rolle i fængslet. Min påklædning og fremtoning lignede de øvrige civile ansatte, fx psykologerne, socialrådgiverne og juristerne, hvilket gjorde, at jeg ikke skilte mig synderligt ud (på nær min daværende voksende, gravide mave). Jeg bar nøgler og alarm, og jeg bevægede mig frit omkring med respekt for retningslinjer for min færden.³ Mine nøgler kunne dog ikke åbne celledøre, hvilket også var med til at adskille min rolle fra en uniformeret betjent. Min tilstedeværelse i fængslet over en længere periode betød, at jeg lærte fængslets rytmer og dets ansatte og indsatte godt at kende, førend jeg påbegyndte den egentlige interviewfase. Fængselsforsker Alison Liebling argumenterer for, at et godt nok vidnesbyrd af fængslet og de fængslede kræver tid, fleksibilitet, omsorg, opmærksomhed og mod, men også et robust metodologisk design, der muliggør at blive i spændinger, der kan føles intense (Liebling 2025). Disse spændinger var blandt andet tydelige i min positionering som forsker, der både skal betragte og forstå virkeligheden for ind- og ansatte. Dilemmaet om at rette opmærksomheden alle steder hen er et allestedsnærværende etnografisk tema, men måske i særlig potent form i et fængsel. Liebling (2001) diskuterer (med inspiration fra Howard Becker 1967), hvis side man er på som

fængselsforsker, altså, de indsattes eller ansattes side? Hun foreslår, at man kan have sympati for begge positioner, og at chancen for at 'ramme den rigtige beskrivelse' er større, hvis man både kigger opad og nedad, altså forholder sig nysgerrigt til både ind- og ansattes virkeligheder.

Jeg forsøgte derfor at bruge tid med og lyttede til begge parter under feltarbejdet, hvor jeg fx sludrede med ansatte i "porten", altså det centrale arbejdssted i ethvert fængsel, hvor alle ansatte kommer forbi for at hente nøgler og alarmer og få en sludder. De ansatte tog varmt imod mig og fortalte om deres karriere, fritid, håb, frustrationer og interesser. Det var ikke vanskeligt at føle sympati for de ansatte eller leve sig ind i deres virkelighed, som var under stort pres grundet mangel på betjente og overflod af indsatte, men det kunne være svært at balancere hensynet til den fortrolighed, som jeg ønskede at skabe med interviewpersonerne. Betjentene spurgte mig aldrig, hvad vi havde talt om, men de kom nogle gange med deres syn på den interviewede og vedkommendes personlighed, kriminalitet og farlighed (se Ricciardelli og Spencer 2018 for en diskussion af betjentes syn på sædelighedsdømte). Jeg følte nogle gange ubehag i disse samtaler, fordi jeg netop havde brugt op til tre timer på at tale med den forvarede og havde derfor et stærkt billede af, at han var mere end det værste, han havde gjort. Jeg håndterede dette ubehag ved at lytte høfligt og dreje samtalen over på andre emner såsom betjentenes arbejdsliv, weekendplaner og hobbyer.

Efter den indledende observationsfase interviewede jeg 35 forvarede. Jeg brugte en semistruktureret interviewguide, som var tematisk inddelt med temaer som fx tiden før forvaring, retssagen, ankomsten til Fængslet, dagligdagen, behandling, forhold til andre indsatte og de ansatte og de interviewedes syn på straf. Størstedelen af mine interviewpersoner havde afsonet mellem 2 og 10 år på tidspunktet for interviewet, mens nogle allerede havde været i Fængslet i over 15 år. Næsten alle interviewpersoner havde tilbragt længere tid i varetægt, før de modtog forvaringen, mange i isolation i længere perioder. Mændene havde blandede baggrundskaraktistika: De fleste havde en meget vanskelig barn- og ungdom præget af omsorgssvigt og vold, problematisk stofbrug og flere tidligere domme. Andre, især dem dømt for seksuelle lovbrud, havde ingen eller kun få domme, før de modtog forvaringen, og nogle havde været i beskæftigelse og stabile boligforhold, da de blev anholdt.

Det var naturligvis frivilligt at deltage i interviewene, som i gennemsnit varede 2,3 timer. Jeg indhentede skriftligt informeret samtykke og benyttede en situeret etik (se fx Mathiassen 2012) undervejs i både deltagerobservationen og i interviewfasen. Konkret hvilede jeg i høj grad på en praktisk fornuft og et fagligt skøn, hvor jeg eksplicit og løbende bad om samtykke til at fortsætte interviewet, jeg tjekkede ind undervejs og spurgte kontinuerligt, om interviewpersonen

var tilpas med at forsætte interviewet, og jeg skabte rum til store følelser såsom vrede og sorg. Interviewene blev gennemført i små, private rum. Jeg fik lov til at bevæge mig frit rundt i fængslet, og på trods af min daværende højgravide krop følte jeg mig aldrig utryk. Alarmen gik meget sjældent i gang under mit feltarbejde, og når den gjorde, var det næsten altid en fejltagelse. Alligevel var interviewene følelsesmæssigt intense på grund af alvoren af mændenes domme, den uro og fortvivlelse, som de kommunikerede, og det faktum, at nogle var følelsesmæssigt ude af balance. Nogle interviews var også udfordrende, fordi enkelte af interviewpersonerne havde en meget eksplicit dagsorden for interviewet, udviste stærk modstand mod systemet (se også Mathiesen 1965) og medbragte bunker af dokumenter, som skulle bevise illegitim behandling.

I det følgende vil jeg udfolde, hvordan de forvarede egne subjektive idéer om retfærdighed, proportionalitet og legitimitet udspiller sig empirisk i to analytiske nedslag og en efterfølgende diskussion.

Forpligtet til og af straf

Man jo har en rygsæk på ryggen, som er fyldt med tunge sten. Fra man bliver anholdt med den gerning, man har begået, ikke. Det er egentlig ikke, fordi ... selv efter mange år der bliver den stadigvæk lige tung at bære. Men man kan lette den en lille smule, til dels hvis man erkender, dels hvis man forsøger at komme videre (Anker).

Alle interviewpersoner er dømt for meget alvorlige lovovertrædelser såsom grov vold, seksualforbrydelser og drab. Atmosfæren i Fængslet var tyngtet af skam, skyld og fordømmelse, hvilket skabte en næsten håndgribelig tyngde. Faktisk var jeg ofte nødt til at tage dybe vejrtrækninger og sænke skuldrene – både metaforisk og konkret, når jeg forlod Fængslet, fordi det var så intens en atmosfære at bevæge sig rundt i. Dette kom også til udtryk i mine interviews, som jeg altid igangsatte på samme måde:

JL: Men jeg vil egentlig gerne starte med at spørge dig om, sådan noget lidt usædvanligt, som er, hvad du er allermest stolt af i dit liv.

Hvad jeg er allermest stolt af i mit liv?

JL: Ja.

Ja, det er godt nok et svært spørgsmål ... Der er faktisk ikke så forfærdeligt meget, jeg er stolt af. Øhm ... jeg kan slet ikke komme på noget (Anker).

Spørgsmålet var et forsøg på at imødekomme interviewpersonerne som mere end det værste, de nogensinde har gjort, men i Ankers tilfælde var det vanskeligt at sige noget positivt om sig selv. Ligeledes var Lasse, en anden forvaringsdømt

interviewperson, stille i 2 minutter og 26 sekunder, da jeg stillede ham det samme spørgsmål. Andre kunne ikke genkende sig selv i lovbruddet, som føltes fremmed for dem: "Det er ikke mig som person, og det er ikke den, jeg ser, når jeg ser mig selv i spejlet, som har gjort det der. Men ikke desto mindre har jeg jo gjort det" (Villum).

Det er åbenlyst interessant, om dommen virker som en art legitim forpligtelse til at råde bod på det, som man har gjort. For mange interviewpersoner var der en klar sammenhæng mellem deres lovbrud og den måde, de afsonede på. Afsoningen blev dermed et symbol på den skade, de havde forvoldt andre mennesker. For Erik var der "ingen tvivl om, at jeg skulle straffes for de ting, jeg havde lavet, øh ... så ... jo, jeg skulle straffes". Mens enkelte hævdede, at de var uskyldige, følte mange intens skam og skyld. De fleste interviewpersoner opfattede på overfladen straffen som legitim og retfærdig, i den forstand at man bør straffes, hvis man har gjort noget forkert. På den vis taler de ind i en 'straf som gæld'-logik, som Anker her: "Jeg har også den der indstilling med, at hvis man har gjort noget forkert, så må man jo tage sin straf, så ...".

Både Anker og Erik afsluttede deres sætninger med at give udtryk for, at de syntes, at de havde afsonet den straf, som de mente var passende – det vender jeg tilbage til. Det gav nemlig ikke kun udelukkende mening for de forvarede at tale om straf som en gæld, der kan tilbagebetales. For dem kunne årene i fængsel ikke gøre det gjorde ugjort. Her kan Graebers (2011, 13) distinktion mellem gæld og forpligtelse hjælpe os. Han skriver nemlig, at forskellen mellem en forpligtelse og en gæld på sin vis er enkel og åbenlys: Forpligtelse er personlig (jeg skylder nogen mit liv eller en tjeneste), mens gæld er upersonlig, kvantificerbar og monetær (det er irrelevant, præcis hvem jeg betaler min gæld til, hvis blot den betales). Problemet er selvfølgelig, at forpligtelser i straffesager er dybt personlige: Jeg er forpligtet på at råde bod på lige nøjagtig den smerte, som jeg har påført dig eller din familie, men gælden betales til staten. Det er netop denne forpligtelse, der forskydes i moderne, vestlige straffesystemer, som pointeret af Christie (1977): Straffesystemet stjæler konflikten og transformerer den til en gæld, hvor staten er kreditor og ofre(t) oftest forsvinder ud af ligningen.

Offeret forsvandt dog ikke ud af de forvaredes bevidsthed. Enkelte interviewpersoner havde faste ritualer, som gav plads til refleksion. For eksempel brugte Noah "5-10 minutter på at tænke på de personer, jeg har gjort fortræd. [...] Det gør jeg hver dag". Samtidig fastholdt Noah, at uanset hvor mange tanker han sendte til dem, som han havde gjort fortræd, så vil han aldrig have betalt sin gæld til sit offer. Oscar mente, at hans skyld og skam var "status quo", fordi den ikke ville blive "udfaset på nogen måde. Den vil stadig være der den dag i dag og til den dag, jeg går herfra. Jeg skal så bare lære at leve med det". Ligeledes

havde Anker ”to lykkelige minutter” om dagen, førend han vågnede rigtigt op og tænkte på, ”hvad jeg har brugt mit liv på”. Anker mente heller ikke, at man kan afdrage på sin gæld ved at sidde i fængsel:

Det kan du ikke. Uanset hvor mange år du sætter et menneske i fængsel, afdrager du jo overhovedet ikke noget på den konto. Du bliver fjernet fra samfundet et stykke tid. Men det er det. I mine øjne i hvert fald.

JL: Okay.

Ja. Du kan jo ikke ... du kan ikke lette skylden. Du kan ikke afsone noget. Du kan ikke betale af til ofrenes familier ved at sidde mange år i fængsel.

Hvis de forvarede ikke kan betale deres gæld af ved at sidde i fængsel, kan de måske leve op til deres forpligtelse over for deres ofre ved at gennemgå en positiv forandring. Forvaring har som nævnt ovenfor netop også et todelt sigte: både behandling og straf. Det straffende formål har stået stærkt siden 1990, hvor forvaringsdømte gennemsnitligt set har været anbragt i forvaring i betydelig længere tid inden prøveudskrivning og ophævelse af foranstaltningen, selvom karakteren af kriminaliteten i perioden ikke har ændret sig (Justitsministeriet 2024). Det er også blevet vanskeligere at opnå de frihedsgoder, som kan lede til ophævelse af foranstaltningen. I 2023 fik 33 procent af de forvaringsdømte i Kriminalforsorgens institutioner afslag på udgang. Det er en stigning sammenlignet med 2013, hvor det var 28 procent, der fik afslag, og 2003, hvor det var 12,5 procent, der fik afslag (Justitsministeriet 2024). Denne udvikling har resulteret i, at der er sket en stigning i antallet af tilfælde, hvor forvaringsdømte er undergivet forvaring i længere tid end den gennemsnitlige afsoningstid for personer, som er idømt fængsel på livstid, til trods for at sidstnævnte burde være den strengeste straf, vi har. Det er paradoksalt, at forvaring – der både er behandling og straf, er værre end livstid, der kun er straf. Denne udvikling skaber frustration både blandt de forvarede selv og deres bistandsværger, altså de personer, som er ansat til at varetage de forvaredes interesser.⁴ Jeg interviewede en bistandsværge, som netop pegede på, at staten ikke altid overholder sine forpligtelser:

De, der virkelig gør sig fortjent til nogle indrømmelser, de bliver jo desillusionerede, fordi de indrømmelser, de kommer jo ikke ... [...] Det påhviler systemet at levere en behandling, så man bliver ufarlig, hvis det er muligt (bistandsværge).

Mange af de forvaringsdømte, som jeg talte med, forstod og accepterede den præmis, fx Liam, der sagde, at ”pointen har jo hele tiden været, at jeg skulle afsone en straf”. Ud over straffen ”har samfundet besluttet, øh, gennem retten, at man skal prøve at gøre mig til et bedre menneske”. Liam anerkendte dermed forvaringens præventive og straffende element, men han havde dog efter

11 års forvaring svært ved at acceptere det faktum, at selve frihedsberøvelsen ofte strakte sig langt ud over, hvad han opfattede som legitimt. Liam mente, at ”selvfølgelig skal jeg have en straf for det, ja. Det er klart”, men han afbrød mig, førend jeg nåede at stille mit næste spørgsmål, for at sige: ”Jeg synes også, nu er det ved at være nok ...”

Afsoning eller gældsafdragelse i form af mistet tid og frihed er en arbitrær dimension, som ofte blev anfægtet i mine interviews. De forvarede brugte netop selv en tidslig målestok for, hvornår nok er nok. Monetære og gældsmetaforer er dybt indlejret i vores sprogbrug om moralske spørgsmål om retfærdighed (Graeber 2011), og de forvarede brugte da også indledningsvis en tidslig målestok for, hvornår nok er nok. Efterhånden som forvaringen skred frem, og selve strafdelen burde være overstået, blev selve legitimiteten eller retfærdigheden ved forvaring udfordret, fx som i Eriks tilfælde. Erik havde altid været meget optaget af retfærdighed, og han mente ikke, at der var nogen retfærdighed i hans længevarende indespærring. Erik vidste dog heller ikke, ”hvad jeg skulle gøre for at retfærdiggøre det, jeg har gjort over for de piger. Men det er i hvert fald heller ikke retfærdigt over for mig det her”. Erik kunne ikke pege på noget, som vil kunne retfærdiggøre hans lovbrud, men han kunne heller ikke acceptere præmissen for sin forvaring. Måske er forpligtelsen eller løftet i form af forvaring som straf en uafsluttet tilstand: Der er ingen definitiv slutning på et løfte, selv hvis det brydes, overlever det i sin uopfyldte tilstand (Garcia 2014, 61). De forvarede oplevede ingen meningsfuld afslutning eller afbetaling af deres gæld til staten eller samfundet, hvilket skabte en hårdknude af modstand, frustration og benægtelse, som jeg vil diskutere i det kommende.

Den forpligtende kontrakt

Det giver mig dobbelt hovedpine det her, fordi jeg har det ad helvede til med de ting, jeg selv har gjort, men jeg har det lige så meget ad helvede til med det, der så er blevet gjort mod mig (Aksel).

Forvaring er et glimrende eksempel på gensidige forpligtelser: De forvarede er forpligtet til at afsone deres straf, og staten er forpligtet til at tilbyde behandling, så de forvarede kan reducere deres risiko for farlighed. Behandling i Fængslet opleves overvejende som positiv fra de forvaredes side, i hvert fald når den er relevant, regelmæssig og respektfuld. Enkelte interviewpersoner havde haft ”hundredvis af psykolog- og psykiatersamtaler” (Oscar) og havde oplevet stor gavn heraf. Andre gik i misbrugsbehandling og var utrolig stolte af den store forandring, som de havde gennemgået.

Behandling kunne dog også gå i hårdknude af forskellige årsager. Nogle af de forvarede havde en opfattelse af, at behandlerne ikke var interesseret i deres fortid eller tiden umiddelbart inden lovbruddene. For eksempel mente Noah ikke, at hans egen historie om seksuelt misbrug i barndommen fik plads i behandlingen. Som han forklarede: ”Det virker nogle gange svært at få folk til erkende, at det måske ikke er så meget gerningen, vi skal snakke om, men måske det, der leder op til gerningen.”

Dette fokus på gerningen hænger blandt andet sammen med den store betydning, som mentalerklæringen har. Mentalundersøgelsen er en grundig undersøgelse, som afdækker både vedkommendes opvækst, nuværende levevilkår og mentale tilstand (Holm 2023). I en forvaringssag vurderer retspsykiatrien den sigtedes risiko for farlighed ud fra psykologiske undersøgelser og sagens akter, herunder sigtelserne, og udarbejder på den baggrund mentalerklæringen. Efterfølgende forelægges mentalerklæringen for Retslægerådet, som vurderer, om de er enige i dens anbefaling på baggrund af sagens oplysninger og mentalundersøgelsen.

Mentalerklæringen er medbestemmende for, hvilken type behandling der vurderes at være relevant, og spiller også en stor rolle i domstolsprøvelser undervejs i forvaringen og har dermed en stor indflydelse på de forvaredes afsoning og progression. Mange af interviewpersonerne havde dårlige oplevelser med mentalundersøgelsen, blandt andet fordi ”det foregår lige umiddelbart efter, at man er blevet anholdt” (Anker), hvilket betyder, at interviewpersonerne ofte var i stor krise og helt ved siden af sig selv under vurderingen:

Når der bliver lavet en mentalerklæring på en, og mentalerklæringen bliver lavet i det tidsrum, hvor du har det allerværst i hele dit liv ... altså, du sidder i vare-tægt, du sidder i lort til op over begge ører, du ved hverken, om du er købt eller solgt. I mit tilfælde var jeg – har jeg fået forklaret efterfølgende – jeg var helt ved siden af mig selv. Jeg var ikke ... jeg var bare en skygge af mig selv, ligesom at jeg så mig selv udefra (Villum).

Mange af interviewpersonerne fortalte, at de fremstod apatiske og afstumpede, fordi de simpelthen ikke kunne indgå i undersøgelsen på de præmisser, der blev krævet af dem, inklusive at krænge ”det inderste ud over for ham eller hende, som man ikke kender” (Anker). Når behandlere, myndigheder og domstole kontinuerligt forholder sig til mentalerklæringen, som kan ligge mange år tilbage i tiden, får de ifølge Anker derfor ofte et billede af de forvarede som mennesker, ”der er blottet for empatiske egenskaber” (Anker). De forvarede peger på diskrepansen mellem at skubbe deres følelser ”langt væk” (Theodor) for at kunne fungere i en fængselshverdag under mentalundersøgelsen og samtidig blive vur-

deret som følelseskolde. Ofte kunne de forvarede godt genkende sig selv og deres problematikker i mentalerklæringen, mens andre blev stødt over ordvalget:

Altså, de skrev, at jeg var afstumpet og manipulerende og psykopatisk – altså psykopatiske træk. Og ... Det undrede mig sådan, nå, okay, afstumpet, ja. Manglende empati for andre mennesker, det fandt jeg sådan lidt underligt ...[...] De kan stå og sige, at de ved bedre, fordi de er psykiatere og psykologer, men ... Det er jo kun mig, der kender mine egne tanker (Theodor).

Det er ikke så svært at forestille sig, at man kan blive beskrevet med sådanne ord, når man har begået et meget alvorligt lovbrud. Jeg oplevede da også, at interviewpersonerne kunne være svingende i deres empati undervejs i interviewene. Asger havde fx svært ved at acceptere selve lovbruddene (han var dømt for voldtægt af samboere over en årrække) og bebrejdede i høj grad ofre og myndigheder for sin situation: "De [ofrene] kunne jo have pakket deres kufferter og bare sagt 'adieu, mand'." Ligeledes havde Thorvald lige remset en række mindre lovbrud op i konteksten af, hvordan han fik sin forvaring. Han sluttede remsen med at sige: "Og så er der jo drab ..." Man kan tydeligt høre min overraskelse på lydoptagelsen af interviewet, samtidig med at Thorvald spurgte: "Hvad er det for noget kaffe det her? Det er da te, du har lavet [griner]." Efter at han drillede mig med min tynde kaffe, førte jeg samtalen tilbage på lovbruddet, hvorefter han adskillige gange og uden ændret toneleje nævnte de usædvanligt mange knivstik, som offeret blev dræbt af.

Thorvald repræsenterer en del af persongruppen i forvaring og dermed interviewpersonerne, som havde en lav IQ, hvilket yderligere vanskeliggjorde hans situation, fordi psykologbehandling ikke kan ændre lav IQ væsentligt. Thorvald følte grundlæggende, at behandlerne i Fængslet misforstod ham: "Jeg må ikke sidde afslappet, fordi så siger hun, at det er en ligegyldig attitude at have på." Og han havde vanskeligt ved at være åbenhjertig på den 'rigtige' måde over for behandlerne: "Det er også farligt at sige det til en psykolog: [...] 'Jamen, han er død, vi skal bare videre i livet'." Villum påpegede også, hvor svært det kunne være at navigere i, at vise følelser på en 'passende' måde:

Vi må jo ikke vise følelser [over for fængselspersonalet] på nogen måde, og hvis vi ikke viser følelser, så har vi ikke empati for andre mennesker. Men vi må ikke rulle med øjnene eller hæve stemmen, hvis vi bliver kede af det, stødt eller vrede, fordi så skal vi sanktioneres.

Interviewpersonerne var frustrerede over, at mentalerklæringen, som kunne være 2 eller 20 år gammel, afhængigt af hvor længe man havde afsonet, havde så stor en magt i samtalerne med de professionelle (se også Crewe 2011

om 'blød magt' i fængsler). Som Erik beskrev, sagde behandlerne: "Vi tager udgangspunkt i det grundlag, der står her, du er dømt for, ikke. Og den mentalerklæring der ligger her, ikke." Carl fandt det frustrerende, hele tiden at blive mindet om en person, som han ikke længere var: "Tit når jeg snakker, så føler jeg, at jeg sidder og forholder mig til Carl 22 år gammel. Og det er ligesom den person, jeg skal være. Og det er lidt svært, når man er 43."

Andre interviewpersoner oplevede, at det lå dem til last at være åbne og ærlige om de problemstillinger, som havde ført til deres kriminalitet. Som Noah fortalte: "Jeg var åben og ærlig om, at jeg havde de her pædofile tilbøjeligheder, som jeg havde. Og det er han [retspsykiateren] åbenbart blevet meget bestyrtet over, at jeg kunne være ærlig omkring det." Mentalerklæringen og "alt det negative ved den selvfølgelig" spiller en stor rolle, når de forvarede sager skal prøves ved domstolene, og de har en følelse af, at "det [er] lige meget, hvor meget man har arbejdet med sig selv og har forbedret sig" (Noah). De forvarede er således ofte i relativt stor opposition mod behandling og systemet, jo længere de har afsonet i deres forvaring. Denne opposition er ofte stiltfærdig og betyder snarere tilbagetrækning end udadreagerende adfærd. Den er dog potentiel lige så skadelig som en mere fysisk modstand, da den distraherer de forvarede fra at forholde sig til sig selv og deres fremtid på en konstruktiv måde, hvilket jeg diskuterer i det følgende.

Diskussion – forpligtende skam

Forskning i skammens eventuelle positive eller rehabiliterende effekter viser, at mennesker er mere tilbøjelige til at føle konstruktiv og potentielt transformerende skyld, når de ved og forstår, hvad de har gjort forkert, når de ikke frygter, at hele deres identitet pakkes ind i ugerningen, når de føler, at de kan gøre noget for at genoprette det beskadigede, samt når de ved, at de bliver reintegreret i samfundsfælleskabet (Ahmed 2001; Harris 2001). Omvendt kan en stigmatiserende og fremmedgørende retssag og efterfølgende følelse af, at forvaring er "samfundets ultimative udtryk for foragt over for din person" (Alfred) og et udtryk for, at "samfundet vil af med dig" (Carl), føre til et behov for at distancere sig fra lovbruddets moralske konnotationer (se Ievins 2023). For eksempel fortalte Anker, hvordan anklagemyndigheden under retssagen havde spurgt ham, om han dog ikke skammede sig, hvortil han svarede: "Jo, det er da ved gud i himlen, jeg gør. Men hvem skal jeg fortælle det til? Som, som ... bør have det at vide [...]." Mange af de forvarede var så overvældede under deres retssag, at de ikke kunne forholde sig til retten som en moralsk arena (se også Johansen og Laursen 2023).

Den forpligtende samhørighed mellem indsatte/ansatte, straffede/ofre og stat/borger smuldrer over tid. Problemet er, at straf i praksis er meget mere mudret end i filosofien og sender mange forskellige beskeder, som distraherer lovbyderen fra selve afsoningen. Det, som oftest sker, er, at lovbruddet transformerer personen, så gerningen *voldtægt* bliver til *voldtægtsperson*, eller et begået *mord* bliver til *morder*, identiteter, som ikke kan slettes, uanset hvor mange år de afbetaler (se også Levins 2023). En gængs kritik af den straffende retfærdighedskultur er netop dette kollaps mellem handling og identitet. Gælden bliver inden for dette paradigme på sin vis uendelig. Med andre ord, stigmaet klister sig fast og distraherer alle fra det egentlige formål med straffen og den moralske forpligtelse over for såvel ofre som medborgere med negative konsekvenser for såvel forvarede som samfund.

Efterhånden som forvaringen skred frem, fokuserede de forvarede deres opmærksomhed på, hvorvidt deres forvaring, særligt længden heraf og adgangen til frihedsgoder, var fair, fremfor på konsekvenser af deres lovbrud. Selvom Fængslet mestendels skabte plads til forandring på de forvaredes præmisser, blev de forvarede så frustrerede over, hvad de så som illegitim behandling og mangel på overholdelse af systemets forpligtelser, at de 'tappede' ud af meningsfuld transformation. Efter en årrække var det vanskeligt for interviewpersonerne at fastholde de konstruktive elementer i straffen og svært at se meningen i at "kigge på YouSees programpakke" i sin celle (Alfred). De forvarede blev mere og mere optaget af uretfærdigheden i deres egen situation snarere end uretfærdigheden i den situation, deres lovbrud havde sat andre i. Liam holdt fx fast i, at nu havde han selvfølgelig tænkt på lovbruddene, men nu havde han "afsonet nok":

Liam: Jamen, selvfølgelig tænker jeg også på lovbruddene, men, men, men ... Det er lige så meget det dér med, altså, jeg har virkelig en følelse af, nu har jeg altså afsonet nok.

Interviewer: Ja, fordi nogle siger, at straf, det handler om at betale et eller andet tilbage til samfundet, til ofrene, til ...

Liam: Men i og med det var en nævningsag i byretten, så har samfundet jo talt. De siger seks og et halvt år.

Interviewer: Seks et halvt år har været nok.

Liam: Det er samfundet. De [nævningene] repræsenterer samfundet.

Interviewer: Jamen, det er sandt.

Liam: Så det er dét, den er takseret til. Så jeg har taget min straf.

Liams fortolkning af sin situation var i høj grad baseret på en kvantificering af straf: Han blev dømt til at skyldte en vis portion år af sit liv til staten, og det havde han nu betalt. Liams modstand var dog ikke fysisk. Han levede en relativt

stille og tilbagetrukket tilværelse i Fængslet, hvilket var typisk for mange interviewpersoner. Samarbejdskulturen og den gensidige forpligtelse mellem indsatte og ansatte i Fængslet skabte en fredelig atmosfære, hvor fangerne for det meste følte sig trygge. Fængslet er lukket, dvs. med en stor ringmur omkring, men føles åbent, i den forstand at de indsatte bevæger sig relativt frit rundt på området, er ude af deres celler det meste af tiden, og der er overvejende gode relationer mellem ind- og ansatte.

Denne fredfyldthed stammer dog delvist fra faktorer, der kan være skadelige for de forvaringsdømtes langsigtede psykiske velbefindende. På grund af den meget reelle risiko for tilbagefald i en allerede vanskelig progressionsproces overvågede forvaringsdømte i Fængslet omhyggeligt deres egen og andres adfærd. De forsøgte at navigere i den usikkerhed, der var indlejret i en tidsubestemt dom, ved at forblive så samarbejdsvillige og stille som muligt, men indvendigt boblede de over. De fleste forvarede 'gik på æggeskaller' og overvågede nøje deres egen og andres adfærd for at undgå et kritisk blik fra en terapeut eller disciplinære sanktioner, som alvorligt ville hæmme deres progression. Villum beskrev, hvordan "man føler sig overvåget, fra man står op, til man går i seng". For mange betød dette, at de primært var optaget af deres egne bekymringer, og enkelte foretrak at være låst inde i deres celle "for at være i fred", som Oscar udtrykte det. Denne tilbagetrækning fra både fængslet og sin egen personlige udvikling er bekymrende og bør rejse spørgsmål om, hvorvidt forvaringens formål opfyldes.

Konklusion

"Det er en af tragedierne ved fængslet som en straffende institution, at man *antager* dets moralske effekter snarere end at *undersøge* dem empirisk" (Liebling 2025, 2).

Er straf en forpligtelse? For hvem, og hvad er de forpligtet til? Kan man tvinge nogen til at forandre sig, og hvad får man i så fald ud af det? Hænger straffens længde sammen med soningen, altså, er straf en gæld, der kan og skal betales, og hvilke konsekvenser har dette sprogbrug for vores forståelse af retfærdighed? Jeg har i denne artikel udfoldet disse spørgsmål og beskrevet, hvordan straf kan ses som en forpligtelse for både staten og de straffede. Forvaring er en glimrende case til at belyse disse spørgsmål, fordi den sætter kontrakten mellem borgerne og staten på spidsen: Forvaringsdømte er for evigt i gæld, medmindre de afsoner mange år og forandrer sig undervejs. Den store stigning i antallet af forvaringsdomme kalder samtidig på refleksioner over, hvad vi som samfund ønsker at opnå med denne type foranstaltning: Er forvaring fx fortsat reserveret

til dem, der vurderes som mest risikable for vores frihed, helbred og liv (Engbo 2022)? Eller udvider vi paletten ved at idømme stadig flere en af vores alvorligste sanktioner, og med hvilke konsekvenser for både de forvarede selv og vores idéer om straf som proportionelt med lovbruddet?

Når vi bruger gæld som "målestok" (Graeber 2011), indskrænker vi straffens moralske funktion. Mine empiriske data viser, hvordan 'straf som gæld'-logikken kommer hårdt på prøve, når de forvarede har afsonet væsentlig længere, end de ville have gjort, hvis de var blevet idømt en tidsbestemt straf, og i øvrigt ofte mener, at deres lovbrud ikke kan gøres op i åremål. Idéen om straf som forpligtelse er et anderledes svar på, hvad der skal "rettes op på". Den forvaringsdømte gør staten ansvarlig for ikke at tildele vedkommende et handlingsrum. Det manglende handlingsrum resulterer i, at staten "ikke overholder", hvad de forvarede mener, staten er forpligtet til, hvilket forhindrer, at de forvarede kan leve op til det, som de forvarede mener, at de er forpligtet til.

Samtidig forpligter forbrydelse og straf. Mennesker, der har været udsat for uret, ønsker først og fremmest, at retten anerkendes (se fx Brudholm og Johansen 2025). Fængselsstraf er én måde at anerkende uret på og forsøge at genoprette den sociale orden. Den fængslede forpligtes til afsoning, men måske anerkendes *sonings*forpligtelsen kun, hvis straffen opfattes som legitim. Mange af de forvarede følte stor skyld og skam over deres gerninger, men disse følelser var sjældent født i fængslet (se Ievins 2023). Derimod bar de forvaringsdømte på en kuffert af skyld og skam ved deres ankomst til fængslet, hvilket afsoningen kun til dels gjorde lettere. Det løfte eller den forpligtelse, som de forvarede har afgivet og givet tilsagn om i form af at afsone deres straf og indgå i rehabiliterende praksisser, kommer under pres, når straffen strækker sig langt længere, end hvad de forvarede oplever som legitimt.

Straf kan indebære en mulighed for at kommunikere klart, at vi har gjort noget forkert, men at denne gerning ikke truer vores fremtidige medlemskab af fællesskabet, hvis vi anerkender vores ugerning og måske endda engagerer os i en positiv, moralsk transformation.⁵ På den anden side kan straf føre til vrede, modstand og benægtelse, hvis straffen kommunikerer vores forkerthed, hvis den truer vores mest meningsfulde sociale bånd, og hvis den ikke giver os en chance for at reparere det gjorde (Ievins 2023). På tragisk vis distraherede forvaringen ofte de forvaringsdømte, i den forstand at de blev mere optaget af det, som de vurderede som systemets illegitime praksis end af de(t) lovbrud, der bragte dem til fængslet. Forpligtelsen over for ofre, det omgivende samfund, deres sociale fællesskaber både inden og uden for fængslet og de forvarede selv druknede dermed ofte i modstand, passivitet og disengagement, når de forvarede oplevede at stå helt stille, uanset hvad de gjorde, og hvem de var.

Noter

Denne forskning er baseret på en Marie Skłodowska-Curie bevilling (890596) og en Carlsberg Foundation Reintegration Fellowship (CF19-0099). Tak til bevillingsgivere, de anonyme revieweres og temanummerets redaktører for meget konstruktiv feedback på artiklen. Også tak til de forvarede – uden jeres tillid og historier var der ingen artikel.

1. Alle interviewpersoner er anonymiserede.
2. Jeg interviewede én forvaringsdømt i et andet fængsel, én på et plejehjem og én i et udslusningsfængsel. Jeg trækker på disse interviews i artiklen, men jeg afholder mig fra at navngive disse steder på grund af den anonymitet, som jeg har lovet de interviewede.
3. Jeg havde kun nøgler til passagedøre, altså ikke til celler. Jeg meldte mig altid på betjentenes kontor, når jeg ankom til en afdeling eller et værksted, og jeg gik naturligvis igen, hvis jeg en sjælden gang kom på et ubelejligt tidspunkt.
4. Personer idømt forvaring skal have beskikket en bistandsværge, der skal hjælpe med at varetage deres interesser. Nogle vælger at benytte sig af familiemedlemmer, da bistandsværger får betalt rejseudgifter til fem årlige besøg, mens størstedelen vælger en bistandsværge med meget erfaring inden for det retspsykiatriske system.
5. Tusind tak til en af de anonyme reviewere for at gøre mig opmærksom på, at det selvfølgelig ultimativt er staten, der afgør, hvorvidt en kriminaliseret handling kan medføre tab af fx opholdstilladelse og statsborgerskaber for 1.- og 2.-generationsdanskere. På den vis er nogle borgere de facto udelukket fra muligheden for at blive indlemmet i fællesskabet (i hvert fald det konkrete, hvis ikke også det moralske) på trods af deres afsoning af straf.

Litteratur

Ahmed, Eliza. 2001. "Shame Management: Regulating Bullying". I *Shame Management Through Reintegration*, redigeret af Eliza Ahmed, Nathan Harris, John Braithwaite og Valerie Braithwaite, 211-314. Cambridge University Press.

Appleton, Catherine A., John Todd-Kvamm, Hilde Dahl, Berit Johnsen og Richard Whittington. 2025. "The Evolution and Implementation of Norway's Ultimate Penalty: An Exceptional Approach to Life Imprisonment?". *Law and Social Inquiry* 50(2):504-37. <https://doi.org/10.1017/lsi.2025.12>.

Asmussen, Ida Helene, Louise Victoria Johansen, Lin Adrian og Lars Holmberg. 2021. "Forurettede i limbo – retssystemet som et overgangsritual". *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab* 108(3):418-33. <https://doi.org/10.7146/ntfk.v108i3.129640>.

Baumbach, Trine. 2022. "Straffens fastsættelse". I *Strafferettens almindelige del. Det strafferetlige ansvar*, redigeret af Trine Baumbach og Thomas Elholm, 445-512. Djøf Forlag.

Becker, Howard. 1967. Whose Side Are We On? *Social Problems* 14(3):239-47.

Brudholm, Thomas og Birgitte S. Johansen. 2025. *Vidnesbyrd: Ofres eftertanker om følgerne af uret og ulykke*. Offerrådgivningen i Danmark.

Christie, Niels. 1977. "Conflicts as Property". *The British Journal of Criminology* 17(1):1-15. <https://doi.org/10.1111/1745-9125.12326>.

Crewe, Ben. 2011. "Depth, Weight, Tightness: Revisiting the Pains of Imprisonment". *Punishment & Society* 13(5):509-29.

Crewe, Ben, Julie Laursen og Kristian Mjåland. 2022. "Comparing Deep-end Confinement in England & Wales and Norway". *Criminology* 61(2):204-33. <https://doi.org/10.1111/1745-9125.12326>.

Duff, Anthony. 2001. *Punishment, Communication, and Community*. Oxford University Press.
— 2020. "Offenders as Citizens". I *The Routledge Handbook of the Philosophy and Science of Punishment*, redigeret af Farah Focquaert, Elisabeth Shaw og Bruce N. Waller, 26-36. Routledge.

Elholm, Thomas. 2021. "Straffelovgivningen er blevet ren symbolpolitik". *Politiken Kronik*, 16.05.2021. Tilgået 11.03.2026. <https://politiken.dk/debat/kroniken/art8195045/Straffelovgivningen-er-blevet-ren-symbolpolitik>.

— 2022. "Gerningspersonen". I *Strafferettens almindelige del. Det strafferetlige ansvar*, redigeret af Trine Baumbach og Thomas Elholm, 125-64. Djøf Forlag.

Engbo, Hans Jørgen. 2022. *Straffuldbyrdelsesret. Fængsel og forvaring*. Djøf Forlag.

Garcia, Angela. 2014. "The Promise: On the Morality of the Marginal and the Illicit". *Ethos* 42(1):51-64. <https://doi.org/10.1111/etho.12038>.

Gjording, Merethe R. 2025. "What Could Have Been? Exploring Incarcerated Women's Experiences and Speculative Visions for Prevention in Denmark". Ph.d.-afhandling, Aarhus Universitet.

Graeber, David. 2011. *Debt. The First 5000 years*. Melville House Publishing.

Harris, Nathan. 2001. "Shaming and Shame: Regulating Drink-Driving". I *Shame Management Through Reintegration*, redigeret af Eliza Ahmed, Nathan Harris, John Braithwaite og Valerie Braithwaite, 73-210. Cambridge University Press.

Hoffman Holm, Tanja (2023): Forvaringens retspsykiatriske bevis. En rettsociologisk undersøgelse af mentalerklæringens netværk og konsekvenser i danske forvaringssager. Specialeafhandling, Det Sociologiske Institut, Københavns Universitet.

Hulley, Susie. 2025. "The Moral Weight of Murder". *The British Journal of Criminology*. <https://doi.org/10.1093/bjc/azaf089>.

Ievins, Alice. 2023. *The Stains of Imprisonment*. University of California Press.

Ievins, Alice, Ben Jarman og Thea T. Reimer. 2021. "False Accounting: Why We Shouldn't Ask People who Commit Crimes to Pay their Debts to Society". *Working Notes* 88. doi:10.17863/CAM.82005.

Jarman, Ben. 2025. *Moral Messages, Ethical Responses: Punishment and Self-governance among Men Serving Life Sentences for Murder*. Ph.d.-afhandling, University of Cambridge.

Johansen, Louise Victoria og Julie Laursen. 2023. "Moral Communication in Court". I *Courtroom Ethnography: Exploring Contemporary Approaches, Fieldwork and Challenges* redigeret af Lisa Flower og Sarah Klosterkamp, 161-77. Palgrave Macmillan.

Johnsen, Berit og Hans Jørgen Engbo. 2015. "Forvaring i Norge, Danmark og Grønland – noen likheter og ulikheter". *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab* 102(2):175-94. <https://doi.org/10.7146/ntfk.v102i2.71820>.

Justitsministeriet. 2022. *Lov om ændring af lov om fuldbyrdelse af straf m.v.* Lov nr. 157 af 31/01/2022.

— 2024. "Straffelovrådets udtalelse om forvaring". Betænkning nr. 1584.

Laursen, Julie. 2023. "Radical Hope and Processes of Becoming – Examining Short-term Prisoners' Imagined Futures in England & Wales and Norway". *Theoretical Criminology* 27(1):48-65.

— 2024. "Forvaring i retten og fængslet". *Juristen* 3/4:131-39.

Laursen, Julie og Kristian Mjåland. 2025. "The Absent-presence of the Offence in Prisons in Norway and England & Wales". *Incarceration: An International Journal of Imprisonment, Detention and Coercive Confinement*. <https://doi-org.ep.fjernadgang.kb.dk/10.1177/26326663251320862>.

Laursen, Julie og Frederik Rom Taxhjelm. Accepteret. "Exceptional Forms of Coercive Confinement: Introduction to Special Issue on Pockets of Punitiveness in the Welfare State". *Incarceration – An International Journal of Imprisonment, Detention and Coercive Confinement*.

Leer-Salvesen, Per. 1991. *Menneske og straff. En refleksjon om skyld og straff som et bidrag til arbeidet med straffens etikk*. Universitetsforlaget.

Liebling, Alison. 2001. "Whose Side are We on? Theory, Practice and Allegiances in Prisons Research". *The British Journal of Criminology* 41(3):472-84. <https://doi.org/10.1093/bjc/41.3.472>.

— 2025. "Epilogue: Moral and Ethical Worlds of Coercive Confinement". *Incarceration: An International Journal of Imprisonment, Detention and Coercive Confinement*.

Mathiassen, Charlotte. 2012. "Etik som praktisk viden i kontekst". *Nordiske udkast: tidsskrift for kritisk samfundsforskning* 39(1):24-38. <https://doi.org/10.7146/nu.v39i1.134472>.

— 2020. "A Danish Prisoner Narrative: The Tension from a Multifaceted Identity during (Re-) Entry to Society". I *Discourses We Live by: Narratives of Educational and Social Endeavour*, redigeret af Hazel R. Wright og Marianne Høyen, 289-310. Open Book Publishers.

Mathiesen, Thomas. 1965. *The Defences of the Weak. A Sociological Study of a Norwegian Correctional Institution*. Routledge.

Mjåland, Kristian. 2022. "Lovbruddets fravær under soning av fengselsstraff". I *Straffens etikk*, redigeret af Geir Heivoll og Terje Emil Fredwall, 265-92. Nordic Academic Press.

Nussbaum, Martha. 2016. *Anger and Forgiveness: Resentment, Generosity, and Justice*. Oxford University Press.

Rasmussen, Hanne H. 2014. *Forvaring og udstrækningen heraf. En gennemgang af forvaringssager i Anstalten ved Fængslet for perioden 1. januar 1990 til 31. december 2011*. Kriminalforsorgen: Anstalten ved Herstedvester.

Ricciardelli, Rose og Dave Spencer. 2018. *Violence, Sex Offenders, and Corrections*. Routledge.

Rigsadvokaten. 2004. *Anklagemyndighedens årsberetning 2003-04*.

Schinkel, Marguerite. 2014. "Punishment as Moral Communication: The Experiences of Long-term Prisoners". *Punishment & Society* 16(5):578-97.

Zaibert, Leo. 2017. *Punishment and Retribution*. Taylor & Francis Ltd.